

УДК 378.14:004.01

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.23>**Р. В. Слухенська**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»**А. М. Медвідь**викладач кафедри фізичної культури та основ здоров'я
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**С. М. Первухіна**викладач кафедри фізичного виховання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**А. А. Ерохова**викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Чернівецького медичного коледжу
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Натепер у педагогічний лексикон міцно ввійшло поняття педагогічної технології, від вибору якої значною мірою залежить ефективність дидактичного процесу. Впровадження педагогічних технологій у практику освітньої системи потрібно для упорядкування навчального процесу й постановки чітких цілей і визначення шляхів їх досягнення, тобто для управління процесом навчання. У статті розглядається теоретичне осмислення педагогічної моделі вищих освітніх закладів України. Освітній процес у вищій школі здійснюється через конкретні форми його організації, реалізація яких сприяє опануванню науковою інформацією, формуванню науково-дослідних, виховних і педагогічних умінь і навичок, а також становленню особистості майбутнього професіонала. Підготовка фахівця з вищою освітою передбачає виховання, професійну освіту й навчання. Результатом функціонування педагогічного процесу у вищому навчальному закладі як системи загалом є професійні знання, уміння та навички майбутнього фахівця та його готовність до виконання професійної діяльності. Конструювання педагогічного процесу у вищому навчальному закладі передбачає виокремлення та реалізацію основних його етапів. Кожна з форм організації освітнього процесу в вузі виконує певну роль.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад сучасного освітнього процесу у вищих закладах України; характеристика основних складників і освітніх елементів, які сприяють цілісній підготовці майбутнього фахівця. Освітньо-виховний процес у вищому навчальному закладі, всі його складові компоненти приводять до внутрішніх змін особистості студента як майбутнього фахівця: освіченості, вихованості; інтелектуального, морального, емоційного розвитку, підвищенню професіоналізму. Разом з тим, залучення студентської молоді до науково-дослідної діяльності є пріоритетним напрямком системи освіти. Науково-дослідна діяльність студентів поряд із навчальною та виховною роботою грає велику роль у процесі професійної освіти.

Ключові слова: педагогіка, освітній процес, педагогічні технології, навчальна робота, виховна робота, дослідницька робота.

Постановка проблеми. Нині в педагогічний лексикон міцно ввійшло поняття педагогічної технології, від вибору якої значною мірою залежить ефективність дидактичного процесу. Впровадження педагогічних технологій у практику освітньої системи потрібне для упорядкування навчального процесу, постановки чітких цілей і визначення шляхів їх досягнення, тобто для управління процесом навчання. Технологічний підхід до навчання передбачає конструювання навчального процесу виходячи з освітніх цілей та змісту навчання [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє звернути увагу на різні елементи педа-

гогіки вищої школи й зробити висновок, що педагогічна технологія тісно пов'язана із системним підходом до освіти й навчання. Значний внесок у розробку методології та теорії поняття педагогічної технології зроблений сучасними педагогами, такими, як О. Агапова, А. Андрєєв, Ю. Бабанський, В. Безпалько, Т. Габай, О. Довженко, О. Гребенюк, В. Давидов, М. Зіновкіна, І. Лернер, Б. Лихачов, М. Кларін, А. Матюшин, І. Мархель, В. Монахов, А. Савельєв, Г. Селевко, Н. Тализіна та іншими. Проблему педагогічної інноватики розглядали такі вчені, як О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та інші.

Різні науковці подають свої поняття терміну «педагогічна технологія». Вивчення проблеми підготовки магістрів у системі вищої освіти України та результативності її вирішення здійснювали О. Гура, С. Вітвицька [5] та інші. Сферу професійно-педагогічної підготовки фахівців досліджували О. Абдуліна, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Н. Ничкало та інші. Водночас потребує особливої уваги конкретизація системи професійних методичних знань та умінь, оволодіння якими пріоритетне в ході підготовки викладача вищої школи. Автори розпочали теоретичні й прикладні дослідження в окресленій сфері.

Метою статті є викладення теоретичних засад сучасного освітнього процесу у вищих закладах України; характеристика основних складників та освітніх елементів, які сприяють цілісній підготовці майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Категорії як найбільш загальні поняття науки в різних галузях педагогіки не різняться за назвами (виховання, навчання, освіта). Однак вони мають свою специфіку залежно від того, який ступінь навчання розглядають. Різняться певною мірою методи виховного впливу на особистість, які застосовують у школі й вищому навчальному закладі [1]. Саме спільність категорій уможливує включення педагогіки вищої школи до системи педагогічних наук, а специфіка цих категорій є основою становлення педагогіки вищої школи як самостійної галузі досліджень і практики.

Підготовка фахівця з вищою освітою передбачає виховання, професійну освіту й навчання. Під вихованням студентської молоді розуміють формування протягом навчання у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) морально-психологічної готовності самовіддано працювати за обраним фахом. Освіта студентів передбачає володіння загальними й професійними знаннями, виробничими уміннями й навичками згідно з профілем. Навчання студентів охоплює весь процес фахової підготовки спеціаліста з вищою освітою, знання якого завжди можуть бути застосовані на практиці [2].

Педагогічний процес у ВНЗ – це цілеспрямована, мотивована, доцільно організована й змістовно насичена система взаємодії суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу з метою професійної підготовки майбутніх фахівців. Загальна мета педагогічного процесу у ВНЗ загалом регламентована державним (соціальним) замовленням на фахівця (випускника ВНЗ). Конкретна мета педагогічного процесу ВНЗ (навчального заняття) зумовлена навчальною дисципліною, її метою та місцем у підготовці фахівця [4].

Метою навчально-виховного процесу є формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових

знань, професійної мобільності й швидкої адаптації до динамічних процесів у різних сферах життєдіяльності, для забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих фахівцях.

Основним завданням навчально-виховного процесу (від лат. *procepus* – просування вперед) у вищій школі є підготовка майбутніх фахівців різного профілю [7]. Принципи навчання – вимоги до організації навчально-виховного процесу. Умови його ефективності залежать від наступних принципів:

– науковості – дидактичний принцип, який впливає із закономірного зв'язку між змістом науки й навчального предмета. У вищому навчальному закладі цей принцип означає, що викладач не має права надавати псевдонаукову інформацію, передавати свої суб'єктивні думки як обов'язкові для студента. Обов'язок викладача – викладати предмет на підставі перевірених і сучасних наукових даних;

– системності й послідовності – принцип, який потребує від викладача подавати матеріал так, щоб у ньому відчувалася ґрунтовна система знань, умінь і навичок. Знання та вміння повинні формуватися в певній послідовності так, щоб кожен елемент навчального матеріалу був логічно пов'язаний з іншим. Цей принцип не догматичний, він передбачає творчий підхід у навчанні, вибору найбільш раціональної системи та послідовності навчання;

– доступності викладання – цей принцип спрямований на те, щоб складність змісту навчального матеріалу компенсувалася майстерністю викладача. Принцип доступності залежить від реалізації правил послідовності: від простого – до складного, від нижчого – до вищого тощо;

– міцності знань, умінь і навичок – цей принцип вимагає, щоб знання, вміння та навички, які набуті в процесі навчання, могли бути відтворені в будь-який час і використані в професійній діяльності майбутнього фахівця;

– модульності – передбачає розподіл і структурування навчального матеріалу з дисципліни, контроль та оцінювання знань і умінь залежно від рівнів засвоєння та індивідуальних здібностей студентів;

– індивідуалізації – принцип педагогіки, який ґрунтується на індивідуальному підході в навчанні, враховує рівень підготовленості, особистісні здібності і якості. Цей принцип передбачає індивідуальне виконання завдань, проведення консультацій, активізацію розумової діяльності кожного студента;

– диференціації – це частковий випадок індивідуалізації навчання, звернений на реалізацію індивідуального підходу до окремих груп людей. Основна мета диференціації – сприяти створенню умов для всебічного розвитку особистості

з урахуванням її задатків, можливостей, інтересів. Диференціація навчання передбачає вибір змісту, методів, форм навчання тощо;

- професійної спрямованості навчання – визначає оволодіння знаннями, вміннями й навичками, які необхідні майбутньому фахівцеві вже з перших занять. Навчальна діяльність поступово трансформується в професійну шляхом зміни професійно орієнтованих діяльностей;

- оптимальності – передбачає реалізацію як загальнодидактичних, так і специфічних принципів, серед яких обирається найбільш сприятливий, найкращий у конкретній ситуації [8].

Результатом функціонування педагогічного процесу у ВНЗ як системи загалом є професійні знання, уміння та навички майбутнього фахівця та його готовність до виконання професійної діяльності. Конструювання педагогічного процесу у ВНЗ передбачає виокремлення та реалізацію основних його етапів [6].

Підготовчий етап, який передбачає аналіз мети, змісту й наявних умов навчання; аналіз навчально-методичної літератури; вибір форм, методів навчання; планування педагогічного процесу (складання плану-конспекту заняття); розподіл часу на реалізацію запланованого.

Основний етап, що визначає реалізацію запланованого, а саме формулювання мети й завдань навчальної діяльності й сприйняття її студентами; використання запланованих форм, методів, прийомів, засобів організації педагогічного процесу (викладання та учіння); здійснення різних заходів заохочення та контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Завершальний (аналітичний) етап, який передбачає зіставлення відповідності результатів і мети педагогічного процесу; аналіз суб'єктами й об'єктами педагогічного процесу його переваг та недоліків; контроль результатів професійної підготовки студентів; аналіз причин та факторів впливу на отримані результати.

У дидактиці існують різні підходи щодо класифікації методів навчання:

- за джерелами передавання та характером сприймання інформації виокремлюють (С. Петровський, Е. Галант): словесні, наочні, практичні;

- за основними дидактичними завданнями виділяють (М. Данилов, Б. Єсіпов): методи оволодіння знаннями, методи формування умінь і навичок, методи застосування здобутих знань, умінь і навичок;

- за характером пізнавальної діяльності виокремлюють (М. Скаткін, І. Лернер): пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі;

- методи учіння за М. Махмутовим: виконавський, репродуктивний, продуктивно-практичний, частково-пошуковий, пошуковий [10].

Інформація, засвоєна студентами в процесі реалізації цілей навчання, утворює змістовний компонент. Водночас зміст навчання визначається державним стандартом, який є основою для навчальних планів і програм. Операційно-діяльнісний компонент включає форми, методи, прийоми, технології навчання. Однією з умов досягнення адекватних поставленим цілям результатів стає відповідність їм способів навчання (методів і прийомів) та способів організації взаємодії між учасниками навчального процесу (форм навчання) [13].

Умови, без яких неможливе ефективне здійснення процесу навчання, називаються дидактичними (організаційними, матеріальними й психологічними). Організаційні умови визначаються вимогами самого процесу навчання, загальногігієнічними вимогами, фізіологічними особливостями й потребами навчання. Матеріальні умови пов'язані із забезпеченням навчального процесу засобами навчання: технічна оснащеність навчального процесу, наявність наочних засобів, навчально-методичного комплексу викладача, посібників і розробок для організації самостійної роботи студентів. Психологічні умови визначаються здатністю педагога створювати своєрідний освітній менеджмент, а також організовувати комунікативну взаємодію.

Результати дослідження. Ефективність освітнього процесу визначається внутрішніми й зовнішніми критеріями. Серед внутрішніх критеріїв використовують успішність навчання та академічну успішність, а також якість знань і ступінь опрацьованості умінь і навичок, рівень розвитку студентів, рівень навченості й освіченості. В якості зовнішніх приймають ступінь адаптації випускника до соціального життя та професійної діяльності, темпи зростання процесу самоосвіти як пролонгованого ефекту навчання, рівень освіченості або професійної майстерності, готовність підвищити освіту, самовдосконалюватись тощо.

Освітній процес у вищій школі здійснюється через конкретні форми його організації, реалізація яких сприяє оволодінню науковою інформацією, формуванню науково-дослідних, виховних і педагогічних умінь і навичок, а також становленню особистості майбутнього професіонала. На думку М. Фіцула, форма організації навчання обмежена жорсткими рамками конструкції окремої ланки або поєднання ланок освітнього процесу. Вона включає управління викладачем навчально-пізнавальною роботою студентів над певним змістом навчального матеріалу, зафіксованого у відповідних джерелах знань, з використанням сукупності методів, прийомів, засобів навчання та форм навчальної роботи [15]. Як вважає А. Лукавцева, форма в освітньому процесі – це не тільки вираження порядку організаційної та методичної

структури навчання, але й система, що обґрунтовано представляє зміст навчання з багатьма елементами-складниками [10]. Провідна роль змісту вищої освіти розкривається відповідно до рівня навчання. Оптимальний зв'язок форми й змісту навчання визначають раціональна організація та методика навчання [14].

Натепер вища школа має велику різноманітність організаційних форм освітнього процесу, а саме лекції, семінарські заняття, лабораторні роботи, практикуми, курсові й дипломні роботи (випускні кваліфікаційні роботи, роботи-проекти), консультації, індивідуальні заняття, виробничу практику, колоквиуми. Протягом всієї історії вищої школи – з моменту зародження до наших днів – провідною організаційною формою навчання у вузі є лекція [12]. На думку О. Локота, мета лекції полягає в тому, щоб дати систематизовані основи наукових знань із дисципліни, розкрити проблематику, стан і перспективи прогресу в конкретній галузі науки й техніки, сконцентрувати увагу на найскладніших вузлових питаннях [9].

Процес навчання у вищій школі передбачає практичні заняття. Головна функція практичних занять – організація та проведення відпрацювання навчального матеріалу й формування в студентів умінь і навичок щодо застосування знань на практиці, самостійного їх здобуття та поглиблення. Їх форми різноманітні: семінарські заняття, лабораторні роботи, практикуми тощо.

Семінарська форма навчання має давню історію, що виходить від давньогрецьких і римських шкіл. На думку С. Вітвицької, головна мета семінару полягає в тому, щоб забезпечити студентам можливість практичного використання теоретичних знань в умовах, що моделюють форми діяльності наукових працівників, предметний і соціальний контексти цієї діяльності [5].

Лабораторні роботи інтегрують теоретико-методологічні знання та практичні вміння та навички студентів в єдиному процесі навчально-дослідного характеру. Мета лабораторних занять – практичне освоєння студентами науково-теоретичних положень досліджуваного предмета, оволодіння новітньою технікою експериментування у відповідній галузі науки, перетворення отриманих знань в засіб для вирішення навчально-дослідних, а потім реальних експериментальних і практичних завдань – встановлення зв'язку теорії з практикою.

Педагогічна форма навчання «практикум» обслуговує прикладну сторону професійного навчання, сприяє формуванню та оснащенню майбутнього фахівця системою необхідних професійних умінь. Практикум виконує функцію поглиблення знань, становлення умінь і навичок, сприяє вирішенню завдань корекції отриманих теоретичних знань, а також стимулює пізнавальну діяльність студентів.

Основний зміст розробки проєктів, які називаються курсовими та дипломними – поглиблення загальнопрофесійної підготовки студентів у процесі самостійного творчого застосування отриманих ними знань для практичних завдань, оцінка рівня професійної кваліфікації майбутнього фахівця.

Консультація – форма навчального заняття, в процесі якого студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення по відповідним теоретичним положенням або аспектам їх практичного застосування. Отже, індивідуальні заняття проводяться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки й розвитку індивідуальних творчих здібностей [11].

Кожна з форм організації освітнього процесу у вузі виконує певну роль, займає своє місце в професійній підготовці майбутніх фахівців і науково-педагогічних кадрів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, освітньо-виховний процес у вищому навчальному закладі, всі його складові компоненти ведуть до внутрішніх змін особистості студента як майбутнього фахівця: освіченості, вихованості; інтелектуального, морального, емоційного розвитку, підвищення професіоналізму. Водночас залучення студентської молоді до науково-дослідної діяльності є пріоритетним напрямком системи освіти. Науково-дослідна діяльність студентів поряд із навчальною та виховною роботою грає велику роль у процесі професійної освіти. Наукова робота студента є продовженням і поглибленням навчального процесу. Тільки студент, який володіє теоретичними знаннями, практичним досвідом і здатністю до творчого пошуку може вважати себе підготовленим до вступу в аспірантуру й не сумніватися в результативності та ефективності свого навчання. **Перспективними для подальшого наукового пошуку** є визначення значення викладачів для формування спрямованості на успішну професійну діяльність студентів.

Список використаної літератури:

1. Буланова-Топоркова М.В. Педагогіка и психология высшей школы : учебное пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. С. 96.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход : методическое пособие. Москва : Высшая школа, 1991. 207 с.
3. Вища освіта в Україні : навчальний посібник / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін. Київ, 2005. 327 с.
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
5. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів

- магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 396 с.
6. Закон України «Про вищу освіту». *Освіта в Україні. Нормативна база*. 2-е вид. Київ, 2006. С. 40–92.
  7. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 486 с.
  8. Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В.І. Лозової. Харків : «ОВС», 2006. 496 с.
  9. Локота О.В., Давтян М.Г. Самостоятельная работа студентов : методические рекомендации. Ростов-на-Дону : СКАГС, 2010.
  10. Луковцева А.К. Психология и педагогика : курс лекций. Москва : КДУ, 2008. С. 9.
  11. Маханькова Н.В. Самостоятельная работа как педагогическое средство организации и управления учебно-творческой деятельностью студентов. *Самостоятельная работа студентов : модели, опыт, технологии* / под ред. М.Г. Савельевой. Ижевск : «Удмуртский университет», 2009. С. 177.
  12. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / за ред. З.Н. Курлянд. Київ : Знання, 2005. 399 с.
  13. Технологии обучения студентов в ВУЗе : учебное пособие для студентов магистратуры / под ред. Г.П. Сеницыной. Омск, 2002. С. 65.
  14. Технологии обучения студентов в ВУЗе : учебное пособие для студентов магистратуры / под ред. Г.П. Сеницыной. Омск, 2002. С. 68.
  15. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.

Slukhenska R., Medvid A., Pervukhina S., Erokhova A. Theoretical foundations of the educational process in higher school

The concept of pedagogical technology is strongly incorporated into the pedagogical lexicon, and the effectiveness of the didactic process depends on its choice. The introduction of pedagogical technologies into the practice of the education system is required to streamline the educational process and to set clear goals and to determine ways to achieve them, that is, to manage the learning process. The article deals with theoretical understanding of pedagogical model of higher educational institutions of Ukraine. The educational process in higher education is realized through specific forms of its organization, the realization of which contributes to the acquisition of scientific information, the formation of research, educational and pedagogical skills, as well as the formation of the personality of the future professional. The training of a specialist in higher education involves education, vocational education and training. As a result of the pedagogical process functioning in the university as a system in general, the professional knowledge, skills and skills of the future specialist and readiness for professional activity. Constructing the pedagogical process in the HEI involves the identification and implementation of its main stages. Each of the forms of organization of the educational process in the university fulfils a certain role.

The purpose of the article is to cover the theoretical foundations of the modern educational process in higher educational establishments of Ukraine; characterization of the main components and educational elements that contribute to the holistic preparation of the future specialist. educational process in a higher education institution, all its constituent components lead to internal changes of the student's personality as a future specialist: education, upbringing; intellectual, moral, emotional development; increasing professionalism. At the same time, engaging student youth in research is a priority in the education system. Students' research activities, along with educational and educational work, play a large role in the process of vocational education.

Key words: *pedagogy, educational process, pedagogical technologies, educational work, research work.*